

SZEMLE

A regényműfaj, amint változásában határozza meg önmagát

Olasz Sándor: *A regény metamorfózisa a 20. század első felének magyar irodalmában.*
Bp. 1997. 136 lap

A regényelmélet kérdéseit Jósika Miklós és Kemény Zsigmond múlt századi úttörő fejtegetéseit követően számos magyar gondolkodó vetette fel. Ezeket a kérdéseket az ezredvég küszöbén a többi közt a szegedi Olasz Sándor vizsgálja a budapesti Nemzeti Tankönyvkiadónál 1997-ben megjelent könyvében.

A kötet két fejezetet felölelő első részében a szerző a regény műfaját a regénykánon és az olvasói tudat változásában ragadja meg, bizonyítottan véve azt a tételt, hogy a regényirodalom a műfaji törvény betöltésének a módja a műfaji törvény megváltoztatása. A kánonalakításban szerepet játszó tényezők közül a legfontosabbakat veszi számba, megállapításait a század első felének magyar regényirodalmára vonatkoztatva. Jelzi, hogy a történetek mindenhatóságába vetett hit megingásával egyidejűleg a regényirodalomban a fordulatos cselekmény helyét az egymás mellé sorakoztatott statikus állapotok érzékeltetése veszi át. A nézőpontok (ki beszél? ki lát?) alapváltozatai (a hős beszél el saját történetét, egy tanú beszél el a hős történetét, a mindentudó szerző beszél el a történetet, a szerző kívülről látja és beszél el a történetek) megsokszorozódnak. Az időbeli viszonyok vonatkozásában az egymásutániságnak az egymásmellettségbe, a térbeli viszonyok vonatkozásában pedig a valósnak a mitikusba és a meseibe történő átfordulása figyelhető meg. Mindennél lényegbevágóbb azonban a próza és a költészet szövegalkotásának egymáshoz való közeledése, elsősorban a próza metaforizálódásának köszönhetően. Ugyanakkor a fikció esetenkénti látszólagos háttérbe szorítása, a regény és a dokumentum, a kommentár és a reflexió térhódítása pedig a regény és az esszé közeledését eredményezi.

A regényelméleti irodalomban többen és többször is próbáltak tipológiai rendszer megalkotásával. Az újabb rendszerezések közül az a leginkább áttekinthető, amelyik a „világszerű”, azaz valóságstimuláló regények kategóriáját a „szövegszerű”, önreflexiós regények kategóriájával állítja szembe. A mindössze két csoportot elhatároló „rendszer” azonban arról is árulkodik, hogy a tipo-

logizáló törekvések gyakran leegyszerűsítéshez vezetnek. A kötet szerzőjét éppen ezért nem a tipológiai besorolás lehetőségei, inkább a modern regény domináns irányultságának a kérdései foglalkoztatják. Ebben az összefüggésben a század első felének prózai nagyepikai alkotásait a következő négy domináns irányultságú csoportba sorolja: az „új realista” regények (pl. Móricz Zsigmond: *Az Isten háta mögött*), a konfesszionális, azaz vallomások regények (pl. Kassák Lajos: *Egy ember élete*), a mitologizáló regények (pl. Kodolányi János: *Julianus barát*), valamint az egzisztenciális regények (pl. Németh László: *Iszony*) csoportjába.

Az elméleti alapozás a második rész több szerző egy-egy (esetenként több) művét elemző fejezeteit készíti elő. Ezek közül itt egyetlen fejezetet ragadok ki: azt, amelyik Tamási Aron *Jégtörő Mátyás* című regényének „tündéri”, illetve „tündérisített” realizmusát vizsgálja, kidomborítva, hogy a regény differentia specificáját a valós, a fikciós és az imaginárius tényezők, illetve rétegek egymásba játszatása adja. A tapasztalatok mögötti sejtés beáramoltatására való tekintettel a *Jégtörő Mátyás* „szürrealizmusát” és a modern dél-amerikai regénnyel való rokoníthatóságát is szokás emlegetni. Tegyük hozzá mindjárt: ha a regény Bori Imre-féle „szürrealista” minősítése vitatható is, azt minden bizonnyal érvényes megállapításként fogadhatjuk el, hogy a valós összefüggések és a metaforikus ráértések közötti oszcillálás – Olasz Sándor magyarított műszavával: ingázás – a Tamási-mű egyik fő formateremtő elve.

A kötet többi fejezete Krúdy Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Németh László, Szentkuthy Miklós, Tersánszky Józsi Jenő, Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond és Füst Milán regényírói művészetével foglalkozik, a többi közt vallomásosság és metaforikusság, lélektaniség és személyesség, intertextualitás és mítosz, időfelbontás és motívikus szerkesztés, világszerűség és megalkotottság összefüggéseit vizsgálva.

Mózes Huba